

származéka s hogy a maga korában *levédinek* (később ebből *levéd* lenne) mondták. Hogy *Levédi* személynév emlékeinkben előfordul, arra idézem a dömösi prépostság 1329-ben átírt 1138. évi alapítólevelét, mely szerint a prépostságnak a tolnamegyei Hidegkut nevű birtokán (CSÁNKI III, 429, 465) egy szolga viselte e nevet: In uilla Hedekcut: Janus, Helte, Gerolt, Bandi, Suuledi, Fiegdi, Mauog, Dius Beledy . . . Embel, *Levedi* Aruhdi, Lusadi. (KNAUZ, Mon. eccl. Strig. I, 89/90. 1.)*

Íme tehát a Λεβεδιαι-*Levédi* név ugyanannak a magyar igének, a *lè-*: *lesz*-nek a származéka, a melynek a régi magyar *Levente* is.

JAKUBOVICH EMIL.

Adatok a történeti magyar nyelvtanhoz.**

III. Az *-i* többes képzőről.

Ismeretes dolog, hogy nyelvünkben két többes képző van; az egyik a *-k* (vö. *partok*, *házak*, *csűrök*, *kerték*, *tüzek* stb.), a másik az *-i* (vö. *barátim*, *szomszédim* stb.).

Az alábbi sorokban az *-i* többes képzővel fogok foglalkozni.

Az *-i* többes képző a következő esetekben fordul elő:***

I. Az *-é* képzős névszókban a többséget az *-i* képzővel jelöljük:

1. *-é* képzős főneveken pl. *császáré*: *császárei*, *istené*: *istenéi* stb.

2. Névmasokon: a) Birtokos névmásokon: *enyéim* vö. MÜNCHC. 204 (Ján. XVI, 15) valamel'l'eket val at'am *eneim*, uo. 206 (Ján. XVII, 10) mendenece *eneim*; sok más adatot l. NySz., MNy. VIII. 147 | *tiéid* ∞ *tiéid* vö. BÉCSI C. 22 (Judith VI, 18) vgan nayaskoggal mend *tiéiddel*; MÜNCHC. 115 (Luk. IV, 7) *tiéid* leznece mendenece, uo. 119 (Luk. V, 33) a' *tiéid* kedeg eznece es iznac, uo. 148 (Luk. XV, 31) mend az *eneim tiéid*, uo. 206 (Ján. XVII, 6, 9) kiket attal . . . *tiéid* valanac . . . mert *tiéid*; más adatokat l. NySz. | övéi vö. MÜNCHC. 198 (Ján. XIII, 1) micor zerette volna *éueit* kik valanac;

* Az 1329. évi átíratot az esztergomi káptalan házi lt.-a őrizi lad. 70. fasc. 1. nr. 4. sz. alatt. KNAUZ kitűnő kiadását összevettem vele. Nyelvtörténetünk szempontjából végtelenül fontos volna bizonyosságot szerezni arról, hogy ezen több mint 800 XII. századi személy- és birtoknevet tartalmazó oklevél eredeti, 1138. évi példánya végleg elveszett-e? KOLLAR ÁDÁM FERENCZ, Historiae iurisque publici Regni Vng. Amoenitates Vol. II. Vindobonae 1783. cz. műve 170. lapján ezt mondja róla: „Eae fundationis literae a Bela II. anno 1138. editae adhuc exstant in Nitriensis vel episcopatus vel capituli tabulario conservatae . . .“ Tudván, hogy a dömösi prépostság már II. Ulászló idejében a nyitrai püspökséghez csatoltatott (NEDECZKY GÁSPÁR, Dömös története 42—43. l.) és hogy III. Károly 1724-ben a prépostság javait a nyitrai püspöknek adományozta (RUPP, Magyarország. helyrajzi tört. I/1. 34.), KOLLAR állítása nem hangzik hihetetlenül.

** L. MNy. XIII, 1, 44, 108.

*** Ez összeállítás a TMNy. 536. s következő lapjain mondottak alapján készült.

DÖBRÖC. 314 holot zerette volna *öveit*; más példákat l. NySz., NyK. XXXVIII, 47 és alább *övé* a. | *mieink* ∞ *mieink* vö. EHR.C. 31 ez felewl mondott czudakban my nem gyczekedhetewnk mert nem *myeynk* De ystenne; más példákat l. NySz., TMNy. 536 | *tiéitek* ∞ *tieitek* vö. 1577-ből RMNyelveml. II, 250: Valnal lesben vözik az *tjejtök*; MA.-ból NySz.: beszélyétec ez dolgot az *tieitek* nec | *övéik*; ez alakra példáim csak nyelvtanokból vannak (l. RIEDL, M. nyelvtan 123 l., SIMONYI, M. nyelvtan² 142, 386 §§ stb.); talán a népnyelvből idevonhatók: HORGER A., Csángó népmesék 317: mintha saját az *öveik* lettek volna; l. még CzF. *övé* a. Dunántúlról *üejik* és MTSz. *övé*, *övék* a. a népi *ijejjik* alakot (ez utóbbi a Nyr. XXIII, 39. lapjáról; ez alakok azonban egy birtokot is jelölnek). A NySz.-ban *övék* a. idézett adatok [HELTAI, Krón. 8: „Nem iárnac à más emberé vtán. Meg elégednec az *övéiekel*“ (igy az eredetiben); MELIUS-ból *öveiec* e földi ioszag; COMENIUS, Janua 1673:186: az *övéjeket* be nem vonsza (igy az eredetiben); RMNyelveml. II, 163 (1560-ból): azer az eorök (értsd: szölö) *owekij* senkij ezt abolj ky nem wehetij (olv. *övék*, az eredetiben vö. ilyeneket: három *arwanakij*, meg *eskugyjenekij*) mind egy birtokra vonatkozathatók.

b) SIMONYI TMNy. 536 szerint nyilván az *övéi* analogiájára keletkezett:

önnéi ∞ *önnéi*: 'övéi, sui', vö. MÜNCHC. 169 (Ján. I, 11) Tulaidon önnébe idt es *önnéi* ötet nem fogattak; ERSEKUV.C. 1 (Ján. I, 11) Twlaydon eüneebe yewe. Ees *eüney* ewtet bee nem fogadaak; JORDC. 623 (Ján. I, 11) Twlaydon enneebe yewe, es hw *eüney* hwtet be nem fogadnac (?). Ez adatokat SIMONYI (*ö, enn*)ei-vel, s nem (*ö, enn*)éi-vel olvassa, l. TMNy. 536 és alább | *önnöni* 'övéi sui', vö. ERDYC. 113 (Ján. I, 11) Twlaydonaba yewe, es az *eünnöny* ewteth bel nem fogadaak; PRSTHY-ból NySz.: az *eünnenyt* inkab neuely, a tieydet kegyg el hagyja | *tennéid* ∞ *tennéid* 'tiéd, tui', vö. MÜNCHC. 79 (Márk V, 19) menel te hazadba a' *tennéidhez* = VULG. Vade in domum tuam ad tuos.

E névmásokat nem kell okvetlen birtokos személynévmásoknak tartanunk; az *önnöni* alak alapján fel lehet tenni, hogy az *eünneny* ∞ *önnéi*, *tennéid* alakokban nem -é + i, hanem -(ui)∞-ei birtokos személyrag van, tehát olyan alak, mint (*háza*) ∞ *székei* stb. Ez esetben ez alakok olyan személynévmások, mint az *én*, *te*, *ő* stb. (l. SZINNYEI, NyK. XXXV, 434; máskép SIMONYI, Budenz-alb. 61, Jelzők 139., KERTÉSZ, MNy. VII, 10).

c) Visszaható névmáson: *magái* vö. 1659-ből NySz.: A *magadei* tanityák; 1648-ból NySz.: Saját *magadei*; 1688-ból: A 18 oláh hajók kevés számú *magáeival* TMNy. 536. Minthogy a visszaható névmást birtokos jelző szerepében csakis olyan szerkezetben használjuk, milyenben a főneveket hasonló szerepükben (vö. *magam*, -ad *háza*: *apám*, -ad *háza* stb.), -- a mi egyébiránt szintén bizonyíték aránylag kései, *mag* főnévből való eredete mellett (l. KERTÉSZ M., MNy. VII, 5), igen valószínű, hogy a *magamé* ∞ *magaméi*-féle alakok tulajdonképen egyek a *császáré*: *császárei*-félékkel s hogy emezek az előbbieknél analógiájára keletkeztek (kissé máskép SIMONYI, TMNy. 528, l. erről alább is).

d) *Ki* kérdő névmáson, vö. MÜNCHC. 140 (Luk. XII, 20) a' kiket alkottal *kiei* léz nec; MOLNÁR ALBERT Gramm. 167 (l. Corpus gramm. 260 is): *Kiei* ez könnyec?, népnyelvi adat: NyF. XXXIII, 14 *Kejjeji*.

II. Birtokos személyraggal ellátott főneveken a birtok többségét *-i* képzővel jelöljük, vö. *szomszédim, -id, -i, barátim, -id, -i* stb.; így a régi nyelvben, részben némely nyelvjárásban ma is, l. TMNy. i. h., Nyr. XXVIII, 493, XXIX, 213 stb.

Már a TMNy. is megállapítja (l. 537 s köv. lp.), hogy a *császárei, istenői*-féle alakok a régi nyelvelekekben nem fordulnak elő s hogy ez alakok ismeretlenek nyelvjárásaink nagyobb részében is. Helyettük a pusztá *-é* képzős alakok használatosak többes értékben is, vö.

EHRC. 31 ez felewl mondott czudakban my nem gyczekedhetewnk mert nem nyeynk De *ystenne*; BÉCSI. 139 (Dán. IV. 30) ő kőrmi monnal *madarake*; MÜNCHC. 90 (Márk IX, 40) miért *Christuse* vattoc, uo. 112 (Luk. II, 49) mell'ec en *a'ame* = JORDC. 526 kyk az en *atyamee* = SZÉKELYUDV. 359 melyek en *athyame* = POZSONYI. 21 melyek az en *agyame* = ÉRDY. 123 kyk en *atyamee* stb. (l. más régi s részben mai irodalmi meg népnyelvi példákat TMNy. 537, NyK. XXXVIII, 47, BUDENZ-album 170, NyF. XXXII, 25, DONGÓ, Kiskunfélegyházi nyelvj. 23 stb.).

Ebből aztán a TMNy. azt állapítja meg, hogy „*az -é képzős főnevek a többes -i-t eredetileg nem vették fel, hanem csakis a névmások vették föl.*“ Minthogy pedig SIMONYI az első *császárei, istenői*-féle alakokat GELEJI KATONA Magyar Grammatikácskájában (l. NyF. XXX: 16, hasonlóan GELEJI KATONA Öreg Gradualjában, l. TOLDY, Corp. gramm. 698), továbbá GYARMATHI Nyelvmesterében (l. TMNy. 538) találta, azt tartja, hogy ezek először az erdélyi nyelvben fejlődtek ki. Hogy hol fejlődtek ki először az *istenői, császárei*-féle alakok, azt mi eldöntöttnek nem tarthatjuk; hogy azonban az *-i*-jüket a *magaméi, magadéi, kiéi, övéi* névmások analogiájára vették föl, azt kétségtelennek tartjuk (l. feljebb is).

Azonban a fent felsorolt névmásokban sem egyidőbeli eredetű a többes *-i*. A TMNy. a *kiéi, magaméi, magadéi, önnei -i*-jéről azt tartja, hogy az *övéi* birtokos névmás analógiájára keletkezett. A birtokos névmásokban levő *-i-ről* (vö. *enyé-i-m, ti-é-id, öv-é-i* stb.) azonban a TMNy.-ban SIMONYI-nak az a nézete, hogy e névmások eredetileg fölvettek az *-i* többes képzőt. Ezt SIMONYI azért is valószínűnek tartja, mert e névmások a személyragos főnevekkel egy kategóriába valók, a személyragos főnevek pedig mindenha felvették az *-i-t* (vö. *ekém: enyém, eké-i-m: enyé-i-m* stb., l. TMNy. 537).

E hite mellett feltűnőnek találja a TMNy. szerzője, hogy a névmásokban sok esetben mind a régi nyelvben, mind pedig a népnyelvben lehet a birtok többsége jelöletlen is, s szerepelhet az *-i* helyett a *-k* többesképző is. Íme példáink:

1. Névmasokban a birtok többsége jelöletlen:

Kié ,kiéi', vö. Vulg. (Luk. XXIV, 17) *Qui sunt hi sermone* = MŰCHC. 167 *Kie* e bezedec, kiket . . . ; JORDC. 570 (Luk. XII. 20) *kyket* azért szerzettel, *kyee* leznek = PESTHY, Új test. 148 a *kyket* *kegyg* zerzettel *kyje* leznek; a népnyelvből BUDENZ-album 170: *kijé* ezek a házok? Apámé stb. | *magáé, magatoké, magáéi, magatokéi'* vö. VIRG.C. 96: azokat ammelyek *wmwmagae*, azokat tulajdoniha *wmaganak*; 1604-ből NySz.: Nem vattok *tünnön* *magatoke* | *önné, önnéi, övéi'* vö. MŰCHC. 191 (János X, 12) *kinec a' iuhoc* nem tulajdon *önne* (vö. ERSEK.C. 127 *kynek* nem *thwlaydon ewee* az *yhok*) | *enyém* ∞ *eném, enyéim'* vö. EHR.C. 47 es ezek azonkeppen *tyed* ment *enem* (= VIRG.C. 44 ezekes *tyed* *vram* . . . *mindenek* . . . *tied*) stb. | *tied* ∞ *tied, tiedi'* vö. EHR.C. 47 es ezek azonkeppen *tyed* stb. l. feljebb; DÖBR.C. 239 Emlehed *hoğ tied* *vagonk*, uo. 162 *Meñnek tied*; APORC. 45 *Tyed* *meñnek*; KESZTHC. 234, KULCS.C. 218 *Tyed* *menyek*; JORDC. 530 (Luk. IV, 7) ezek mynd *tyed* leznek stb.; a népnyelvből: HORGER, Csángó népm. 271: Csontocskák a *tied*, NyF. XIII, 38 Ezek a tyúkók nem a *tijéd*, Törös, Beregszászi nyelvj. 23 *tied, tiedi'*, TMNy. 537: *tijéd, teéd* uo. | *övé, övéi'* vö. ERSEK.C. 127 *kynek* nem *thwlaydon ewee* az *yhok*; KULCS.C. 233 (XCIV. zsolt. 4) hegyeknek magassagy *wre* = KESZTHC. 254 hegyeknek magassagy *wue* olv. *üvé* (vö. DÖBR.C. 173 hegyeknek magassagy *övei*); ZVONARICH-ból NySz.: ez világ országit igéri, mellyec nem *övé*, hanem *czac* *istené* stb. Így a népnyelvben is sok helyen l. NyF. XXXII. 25 stb. | *miénk* ∞ *mienk, mieink'*-re a régi nyelvbelől nincsen adatom, a népnyelvből azonban van elég, vö. NyF. XIII, 38 *Mijénk* ezek a könyvek? NyF. XX, 11 *mejénk* stb. | *tiétek* ∞ *tietek* vö. SYLVESTER-ből NyK. XXXVIII, 47 *mindenek tietek*, népnyelvi adatokat *tietek, tijétek, tejétek, tietek, tétek* hangalakban l. GYARMATHI, Nyelvemester I, 143, BUDENZ-album 170, NyF. XIII, 38, XXXII, 25, Törös, Beregszászi nyelvj. 23, DONGÓ, Kiskunfélegyházi nyelvj. 23 stb. | *övék, övéik'* vö. VERBÓCZI-ból NySz.: Falukat es jozzagokat *öveknek* iteltenek lennie: *villas et possessiones ad se pertinere putaverunt*; a népnyelvből *övék, övéik'* NyF. XXXII, 25 stb. (l. feljebb *övéik* a. is).

Az, hogy a közölt névmásokon a birtok többségének niucsen jelölője, nézetem szerint régibb nyelvi állapot megőrzése. Olyan ez, mint a *császáré, istené-féle* esetek *császárei, istení-félek* helyett.

2. Névmasokon a birtok többsége -k többesképzővel van jelölve.

Kiék ,kiéi' vö. *Kiék* ezek a birgék? DONGÓ, Kiskunfélegyházi nyelvj. 23; *Kejék* ezek? NyF. XXXII, 25 stb., a régi nyelvbelől adataim nincsenek | *enyémek* ∞ *en(y)é(i)mek, enyéim'* vö. DÖBR.C. 326 (Ján. X, 14) *megesmerem enemeket*, uo. 330 (Ján. XVI, 15) *mindene* *vala mie en att'amnak* *vagon enimek* = JORDC. 684 *Myndenek, vala myk en atyammak* *vannak, enymók*; JORDC. 687 (Ján. XVII, 9, 10) . . . *kyket* *ennekem* *attal* . . . *tyedek* mynd. Az *enymek* es *tyedek*, es az *tyed enymek*, uo. 583 (Luk. XV, 31) az *enymók* *myndenek* *tyedek* stb. l. még régi nyelvi példákat NySz., TMNy. 537, NyK. XV, 193; így a népnyelvben is vö. HORGER, Csángó népmesék 249 Ezek az *enymek*, l. még CzF. *enyémek, enyimek, enyimék, enyéim'* BUDENZ-album 170, NyF. XXXII, 25, DONGÓ i. h. stb. | *tiédek*

tiéd' vö. *enyémek* a. a JORDC.-beli idézeteket; NÁDAZSDY T. Családi levelezése 26: Az nyesteket ámbátor *tiédek* legyenek; más régi példákat l. NySz., SzD' 86, népnyelvieket *tiédek* ∞ *tjédek* ∞ *tijédek* alakban l. GYARMATHI, Nyelvmester I, 143, BUDENZ-album 170, NyF. XXXII, 25 stb. | *övék* 'övéi'; csak népnyelvi adatokat ismerek vö. GYARMATHI, Nyelvm. i. h., BUDENZ-album i. h., Törös, Beregszászi nyelvj. 23 stb. | *miénkek* 'mieink', csak újabb, főleg népnyelvi adataim vannak reá, vö. CzF.; *mienkek* BUDENZ-album i. h.; *méjenkek* NyF. XXXII, 25; *mijénkek* Törös i. h.; *emménk* 'a mieink' NyF. IV. 43, 50 | *tiétek* = 1. tiétek; 2. tieitek, l. feljebb | *övék* 'övéik', csak népnyelvi adatom van reá, vö. NyF. XXXII, 25 stb.

Azt tartom, hogy ezek a *-k* képzős többesek újabb fejlemények a többes jelölése nélküli *enyém*, *tiéd* stb.-féle alakokból, tehát ilyenekből: *ezenek mind tiéd-félékből* alak szerinti egyezésre való törekvésből kifejlődtek az *ezenek mind tiédek-félék* (hasonló alaki egyezésekre l. Klaniczay Sándor, Szóegyeztetés Nyr. XLVI. 256).

Látjuk tehát, hogy a névmásokon a birtok többségét hol az *-i*, hol meg a *-k* többes képzővel jelölték, hol pedig a birtok többségét jelöletlenül hagyták. Szerintünk a jelöletlenség az eredeti állapot; időrendben utána az *-i*-vel való jelölés következik, amely a főnevek analógiájára keletkezett, míg a *-k*-val való jelölés a mondat szerkezetben az alaki egyezésre való törekvés eredménye.

SIMONYI a (birtokos) névmásokról régebben azt tartotta, hogy az *-i* többes képzőt *eredetileg* is felvették (l. TMNy. 537); újabban azonban azt tartja, hogy „a birtokos névmások az *almái*, *házai* analógiájára felvették az *-i* képzőt a birtok többségének a kifejezésére: *öv-é-i*, *enyé-i-m*, *tié-i-ték* stb. Az *öv-é-i* analógiájára aztán csak újabban keletkeztek az *-é* képzős főnevekből is ilyen többes számok: *emberé-i*, *királyé-i* stb. (l. SIMONYI, A jelzők 193).

Eddigi fejtegetéseink eredménye tehát ez:

Az *-é* képzős főnevek *-i*-jüket a névmások (*magaméi*, *övéi*, *kiéi*) mintájára veszik föl, a névmások pedig a személyragos főnevek analógiájára vették föl az *-i* többes képzőt. Ebből az következik, hogy az *-i* csak a személyragos főnevekben volt meg kezdetlől fogva, tehát csak itt eredeti.

De vajjon csakugyan így áll-e a dolog? Vajjon volt-e nyelvünk minden korszakában olyan külön nyelvi elem, amely a személyragos (birtokszókön) főneveken a birtok többségét jelölte? Nyelvtudományunk ezt a kérdést soha föl sem vetette, mert rendíthetetlen tanításnak tartotta, hogy nyelvünkben minden időben a *-k* mellett volt *-i*-többes képző is (l. RIEDL Sz., Magy. nyelvtan 101, 103, 106, 123, Magy. Gramm. 151; BUDENZ, UAl. 302 s. köv. lp.; MUNKÁCSI B., Az altáji nyelvek számképzése l. BUDENZ-album 266—272; SIMONYI, Magy. nyelvtan² 142, 280, 386 §§, TMNy. 536; SZINNYEI, NyH². 101, FuSpr. 58 stb.). Alábbi adataimmal talán sikerül ezt a

tanítást nem csupán megingatni, hanem helyébe egy olyant állítani, a mely a magyar nyelvtörténeti és néprajzi adatoknak jobban megfelel.

* * *

Régi emlékeinkben s ma is sok helyen a népnyelvben sokszor tapasztaljuk, hogy a személyragos főnéven olyankor is hiányzik a birtok többségét jelölő *-i* (*-ei* ∞ *ai*, *-jei* ∞ *jai*) képző, mikor azt a nyelvjárások másik része, valamint az irodalmi- és a köznyelv okvetlenül kiteszi. Íme példáim:

1. Több birtokos.

Első személy.

Fio(u)nk ,fiaink' vö. Máté XXVII, 25 VULGATA: Sanguis ejus super nos et *super filios nostros* = WINKL.C. 195 ő veere my raytonk ees *my fyonkon*; NÁDORC. 243 Az ő veere mi raytonc es *mi fonkon* legön; DÖBR.C. 1 Az ő vire miraytönc es mind *mi fonkon* legön, uo. 440 ű vere mi raitonk es *mi fonkon*; JORDC. 446 Az hew veree my raythwnk es *my ffyonkon* legyen (vö. MÜNCHC. 68 mü fiainkon; PESTHY, Novum test. 63 mý fyaýnkra; SYLV.: az mü fiainkra; HELTAI: a mi fiainkon stb.) — A *fio(u)nk* ,fiaink' adatok nem lehetnek fordításból fordításba vándorló hibák; hiszen az idézett nyelvemlékek közül csupán a Winkler- és a NádorC. illető részei közt van némi összefüggés; a többiek keletkezése egymástól független. Íráshibáról szó sem lehet.

Mi atyánk ,mi atyáink' vö. János IV, 20 VULG. *Patres nostri* in monte hoc adoraverunt = DÖBR.C. 485 *Mi atánk* ez hegbe Imadkoztak (vö. MünchC 175 a' mü at'ainc; JordC. 634 az my atyaynk; WinklC. 297 A mö atyaynk stb.) | VULG. Apostolok csel. VII, 11—12 non inveniebant cibos *patres nostri*. Cum audisset autem Jacob esse frumentum in Aegypto: misit *patres nostros* primum = JORDC. 727 nem lelnek vala az my atyaynk eedelelh. Mykoron azert hallotta vona Jacob gabonának lenny egiptomban, kyldee el elezer az *my atyankath* | VULG. Apost. csel. XIII, 17 Deus plebis Israhel elegit *patres nostros* = JORDC. 752 Izrael nepenek wra ystene valaztaa az *my reghy atyankat* elezer. — A Vulgata *patres nostri* ,őseink' szavai a Döbr- és a JordC.-ben sok más esetben *atyáinkkal*, azaz *-i* képzős többessel vannak fordítva (vö. DöbrC. 291, I Korint. X, 1; JordC. 715: Apostol. csel. III, 13; uo. 727: Apost. csel. VII, 11; uo. 727: Apost. csel. VII, 15; uo. 728: Apost. csel. VII, 19; uo. 754: Apost. csel. XIII, 32; uo. 760: Apost. csel. XV, 10; uo. 791: Apost. csel. XXVI, 6 stb.). Van több olyan magyar codexbeli *my atyank* is (vö. AporC. 135, FestC. 120: Luk. I, 55; AporC 136: Luk. I, 72), amelynek a Vulgatában lat. *patres nostri* felel meg, de a mely a magyar szövegből mégis több birtokos egy birtokú alaknak magyarázandó.

Vezérönk, példánk, vezéreink, példáink' vö. DÉVAI B. Mátyás, Az tiz parantsolat 6: mi végre atta nekönc az Isten apparantsolatocát? három végre . . . harmad hog *vezérönk* legeneec az oruoshoz; uo. 100 *Példánc* az Sidóc. Lehetséges, hogy e két példát más-ként is magyarázhatni.

? **Mi felénk** ‚mi feleink‘, vö. 1578-ból A BUDAI BASÁK m. ny. level. 158 „ebbol meg gondolhattia n(agy)sago)d ha az *my feleink* adtak-e okot az haboruságra avagy az ti partotok“. A példában lehet értelmi egyeztetés s ez esetben *mi felénk* ‚mi felünk‘ gyűjtőnévnek tekinthető; lehetne azonban *mi felénk* = *mi felink* is.

Második személy.

Ti fiatok ‚ti fiaitok, utódaitok‘ vö. VULG. Máté XII, 27 *filii vestri* in quo ejiciunt? Ideő ipsi judices vestri erunt = JORDC. 390 *ty fflatok* kyben zzyk ky? Azert hwk ty nektek byraytok leznek; MÜNCHC. 36 tū fiaitoc kiuel vetnec, azert ők leznec *tū biratok* (vö. Pesthy 24 az ty fflatok; SYLV. az tū fiaitok; Heltai: à tū fiaitoc . . . à tū itélőbiraitoc; Káldi: a' ti fiaitok . . . a' te biraitok stb.) | VULG. Luk. XI, 19 *filii vestri* in quo ejiciunt? Ideo ipsi judices vestri erunt = DÖBRC. 306 *ti fiatok* kiben űznek: azert űk ti biraitok leznek; JORDC. 565 az *thy fflatok* kyben zzyk ky? Azert hwk tynektek byraytok leznek; PESTHY 144 a tű fflatok kű hatalmanal (?) űznek? Azért ewk leznek *tij biratok* (vö. MünchC. 136 tū fiaitoc . . . tū biraitoc stb.) | VULG. Luk. XI, 13 si ergo vos nostis bona data dare *filii vestris* = DÖBRC. 333 Azert ha ti tuttok is adotta-kot adnotok *ti fiatoknak*; ÉRSEKŰVC. 12 Azert ha ty esmeryetek ys adományokath adny *ty fflatoknak* (vö. MünchC. 136 tū fiaitocnak; JORDC. 564 *thy fflatoknak* stb.) | VULG. Luk. XXIII, 28 Nolite flere super me, sed super vos ipsas, et super *filios vestros* = DÖBRC. 462 ne siriatok en raitam de siriatok tinőn raitatok es *ti fiatokon*; WINKLC. 202 ne syryatok een raytam de tynnen magatokon siryatok ees *ty fflatokon*; JORDC. 613 ne akaryatok en raytam syrny, de ty magatokon, es *thy fflatokon* syryatok; PESTHY 176 ne sűrűatok een raytam, de tűnnen magatokon sűrűatok, ees az *tij fflatokon* (vö. MünchC. 165 tū fiaitokon; VitkC. 86 fflatokon stb.) | VULG. CXIII. zsolt. 22 Adjiciat Dominus super vos, super vos et *super filios vestros* = DÖBRC. 202 Vr ennek felőtte teően tű nektek: tű nekek (s: nektek) es *tr fiatokon*; KESZTHC. 317 Ennek felette teően wr *thy weletek*, ees *ty fflatokkal* (vö. KulcsC. 294 *thy fflatokkal*) | WINKLC. 196 Eleegh vala neektők a ty bynetek de yth *fiatokat* (helyesen: *fiatokat*) akaryatok rezesse tenny az artatlan ihesus cristusnak gezedelmet kemeenben keresny akaryatok *tyw fflatokon* lenny = NádorC. 243 eleg vala neektők attū bintők De ith *fiatokat* akaryatoc rezesitni az artatlan ihesus cristosnak gezedelmet kemenben keresni akaryatoc *tū fiatokon* lenni stb.

Ti atyátok ‚ti atyáitok, őseitek‘ vö. VULG. Máté XXIII, 30, 32 Si fuisse in diebus *patrum nostrorum* . . . Et vos implete mensuram *patrum vestrorum* = MÜNCHC. 57 Ha mű voltone volna mű at'aincna napiban . . . es tū tölčetec be *tū atatocnac* merteket; JORDC. 429 azmy reghy atyayknak ydeykben . . . ty kedeglen tellyeseyezetek be *ty atyátoknak* zamyth; PESTHY 51 az *tij atyátok* ideűbe . . . tűs az *apatok* merteket (vö. Károlyi 1901: a ti atyáitoknak mértékeket stb.) | VULG. Luk. XI, 47—48 *patres autem vestri* occiderunt illos. Profecto testificamini, quod consentitis operibus *patrum vestrorum* = PESTHY 146 a *tij atyátok* ewltek meg kegűg azokat. Bűzonűanal meg mutattűatok, hogű akaratosok wattok az *ty atyátoknak* chelekedetűhez (vö. MünchC. 138 tū at'aitoc . . . tū at'aitocnac stb.) |

VULG. Ján. VI, 49, 59 *Patres vestri* manducaverunt manna in deserto et mortui sunt . . . non sicut manducaverunt *patres vestri* = JORDC. 645, 646 Az *thy* reghy *atyatok* meennath eethtek az pwztaban, es megholtanak . . . Nem mykeppen az *thy* reghy *atyatok* meennath eethtek, es megholtak; PozsC. 23 mykeppen ewthek az *thy* *aggyatok* az mannath, es megholtanak (vö. MÜNCHC. 181, 182 tú at'aitoc, DÖBRC. 345 ti att'aitok, ERSEKÜJVC. 556 az ty reghy attyatok stb.) | VULG. Apost. csel. VII, 38, 39, 44, 45 Hic est . . . qui loquebatur ei in monte Sina, et cum *patribus nostris* . . . Cui noluerunt obedire *patres nostri* . . . Tabernaculum testimonii fuit cum *patribus nostris* . . . Quod et induxerunt . . . *patres nostri* = JORDC. 730—1 ky zol vala h'vneky Synay hegyen, mynd az *thy* *atyatok*knak es . . . kynek nem akaranak enghedny az *thy* *atyatok* . . . Az ysteny törveennek Byzon satora awagy temploma volt *ty* *atyatokkal* az pwztaban . . . Kyt be es hozak az *ty* *atyatok* Josuewal (vö. Károlyi 1901: atyáink) stb.

Ti *birátok* ,ti biráitok' l. feljebb *ti flatok* a.

Ti *leánytok* ,ti leányaitok' vö. VULG. Ozeás IV, 13, 14 Ideò fornicabuntur *filiae vestrae* et *sponsae vestrae* adulterae sunt. Non visitabo *super filias vestras* . . . et *super sponas vestras* = BÉCSI C. 186 Azert parznalkodnac *tr leañitoc* es *tr völegentec* törüen töröcke lez nec. Nem latva meg *tr leañitokra* mikor parznalkodandnac es *tr völegentekre*. mikor törüent törönd nec | VULG. Jochel II, 28 Prophetabunt filii vestri et *filiae vestrae*: *senes vestri* somnia somniabunt et juvenes vestri visiones videbunt = BÉCSI C. 208 tú fiaitoc es *tr leañitok* prophetálnac *Tú ventec* almakat almadoznac es *t'v* ifiaitoc latasokat latnac (vö. Káldi: a' ti fiaitok és a' leányitok: a' ti véneitek . . . és a' ti ifiaitok stb.) | VULG. Jochel III, 8 Et vendam filios vestros et *filias vestras* in manibus filiorum Juda = BÉCSI C. 209 es el arolom *t'v* fiaitokat es *tr leañitokat* Juda fiainak kezekbe (vö. Káldi: a' ti fiaitokat és a' ti leányitokat stb.)

Ti *véntek* ,ti véneitek' l. *ti leánytok* c.-ben.

Ti *völegénytek* ,ti völegényeitek' l. *ti leánytok* c.-ben.

Ti *zsinagógatok* ,ti zsinagógáitok' vö. VULG. Máté XXIII, 34 ex eis flagellabitur *in synagogis vestris* = MÜNCHC. 57 azoc közzöl megostoroztoc *tú synagogatocban*; DÖBRC. 273 es *f* közzödlök megostoroztoc *ti synagogatokban*; JORDC. 429 nemellyet megöltök *ty synagogatokban*; ERDY C. 173 Es ew közzödlök nemellyeket meghostoroztoc *ty synagogatokban*; PESTHY 51 neküket megostoroztoc *ty synagogatokba* (vö. Káldi: a' synagógáitokban, Károlyi 1901: a ti zsinagógáitokban stb.)

Ti *gondviselőtök*, *ti dajkátok* ,ti gondviselőitek, *ti dajkáitok'* vö. SZEGEDI LÖRINCZ, Theophania 4 Az kiralyoc vgy mond lesznek *az tú gonáviselőtöc*, es á kiralne aszonyoc *az tú dajkatoc*.

A XV—XVI. sz.-ból való emlékekből könnyű volna e többes 2. személyű birtokosra a példákat szaporítani. Végleg ilyen adatok irodalmi emlékeinkből talán a XVII. századdal tűnnek el. MAGYARI ISTVÁNban állítólag még ilyen egy birtok alakú, de több birtokot jelölő példák találhatóak (vö. GÁTY BÉLA: Magyarai István nyelvi sajátságai 24).

Harmadik személy.

Ő fiok „ő fiaik, utódaik“ vö. VULG. LXXVII. zsoltár 4, 5, 6 Non sunt occultata à filiis eorum in generatione altera . . . Quanta mandavit patribus nostris nota facere filiis suis . . . Filii qui nascentur . . . narrabunt filiis suis = APORC. 34 Nem reitettek el ő fiaitól masod nemzetbe . . . Meneieket paranczolt my attainknak meg ielenteni azokat ő fioknak . . . Fiak kik zületettnak . . . hirdenk ő fioknak; DÖBR. 144 é fioktól ninčenek eltittkolvan . . . Mennet parancolt mi att'ainknak. é fioknak meg tuttatniok . . . Fiak kik ziletnek . . . űk es fioknak bezellik (vö. KULCS. 187—8, Keszth. 195—6 w nekyk fyaytwl . . . w fyaynak . . . w fyaynak) | VULG. LXXXIII zsolt. 4 Et enim passer invenit sibi domum et tur nidum sibi, ut ponat pullos suos = DÖBR. 156 vereb maganak hazat lel: es gerlice fezeket: hol é fiokot le tegek (a magyar szöveg alapján több birtokos több birtok fiaikat várának, a latin ponat alapján l. Keszth. 220, KULCS. 207 holott le tege w fyayth) | VULG. CV. zsolt. 37—38 Et immolaverunt filios suos et filias suas daemonis. Et effuderunt sanguinem innocentem: sanguinem filiorum suorum et filiarum suarum = APORC. 74—75 Es aianlottak ő fiokat es ő lanokat őrdögöknek. Es el őttöttek az artatlan vert ő fioknak es ő lanoknak verit; DÖBR. 190 Es é fiokot es lanokot őrdögöknek aldozak: Es artatlan vert öttenek é fioknak; es é leánoknak veret: KULCS. 263 Ees aldoztataak w fyokath, es w leányok (sic!) erdegeknek Ees ky etteek artathlan verth, w fyoknak es w leányoknak vereeth; Keszth. 290 Ees aldoztataak w fyokath, es w leányokath erdegeknek kes ky etteek artatlan weerth w fyoknak es w leányoknak wereeth; KÁROLYI 1590: Mert meg áldozác az ő fyokat es leányokat az őrdögöknek. Es ártatlan vért ontánac, az ő fioknac leányoknac véreket (vö. Károlyi 1901: az ő fijaikat es leányikat, az ő fijaiknak es leányaiknak.) | VULG. Judit IX, 3 Et dedisti mulieres illorum in praedam et filias illorum in captivitatem = BÉCSI. 29 es adad őnemberieket ragadatba es ő fiokat fogsagba; KÁROLYI 1590: feleségeket pedig pędara, es leányokat rábsagra adtad | VULG. Baruch III, 4 audi nunc orationem mortuorum Israël et filiorum ipsorum = BÉCSI. 103 halgassad Israel halottinac es ő fioknac imadsagat | VULG. Baruch VI, 32 vestiunt uxores suas et filios suos = BÉCSI. 113 es ruhaziac ő feleségeket es ő fiokat | VULG. Oseas IX, 12 Quod et si enutrierint filios suos = BÉCSI. 193. Hoř ha es őfiokat neuelendic | VULG. Joel I 3 Super hoc filiis vestris narrate, et filii vestri filiis suis et filii eorum generationi alterae = BÉCSI. 203 erről tő fiaitoknac hirdesetec. es tő fiaitoc ő fioknac. es ő fiok egeb nemzetnec; KÁROLYI 1590 beszéllýec meg az ti fiaitoc az ő fioknac es azoknac fiok beszéllýec meg az ő maradékoknak; KÁLDI: . . . a' fiaitoc az ő fioknac es azoknac fiaik a' más nemzetsegnek (vö. Károlyi 1901: az ő fijaiknac es azoknac fijaik . . .) | VULG. Máté XVII, 24 Reges terrae à quibus accipiunt tributum vel censum? a filiis suis an ab alienis = MÜNCH. 46 Földnec kirali kitől veznec adot. ő fioktól auag idegenektől; KÁROLYI 1590: Ez földi királyoc, kiktől szoktac venni adót vagy rauást? Az ő fioktólé vagy idegenektől | VULG. Apost. csel. XIII, 33 Quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris = DÖBR. 321 Mert ezt isten é fioknak meg tell'esytette (vö. Jord. 754 az ty ffyaytoknac stb.) stb.

Ő attyok ,ő atyáik, őseik' vö. VULG. Judith V, 7. 8 noluerunt sequi deos *patrum suorum* . . . deferentes itaque ceremonias *patrum suorum* = BÉCSI. 17 nem akarac köuetniec *ő at'oknac* istenék . . . Es vg még haac *ő at'oknac* cerimoniaiokat; KÁLDI: nem akarták követni az *attyok* istenit . . . El-hagyván azért az *attyok* czeremoniait | VULG. Baruch II, 33, 37 quia reminiscuntur viam *patrum suorum*, qui . . . quam . . . juravi *patribus eorum* = BÉCSI. 102 mert megemlekezec *ő attoknac* vtáról kie . . . mellert esköttem *ő at'oknac*; KÁROLYI 1590: mikoron megemlekezec az *ő attyoknac* vtairól . . . mellyet hitemmel ígértem az *ő attyoknac* | VULG. Amos II, 4 post quae abierant *patres eorum* = BÉCSI. 217 Kie utan iartanac *ő at'oc*; KÁROLYI 1590: mellyeket az *ő attyoc* követtenek; KÁLDI: mellyek-után mentek vala az *ő attyok* | VULG. Pál ap. Zsid. VIII. 9 quod feci *patribus eorum* = JORD. 812 kyt zerzettem volt az *hű attyoknac*; KOMJÁTHI 439 kyt tvttem az *ű Atiokual*; SYLV. Uj test. mell'et tük az *ű att'oknac*; HELTAI: mellyet töttem' az *ő attyockal*; KÁROLYI 1590: mellyet szerzettem vólt az *ő attyockal*; KÁLDI: mellyet szerzettem az *ő attyokkal* stb. (vö. Károlyi 1685 az *ő atyaikkal*).

Leányok, ő leányok ,leányaik' vö. az *ő fiok* c.-et.

Ő gyermekek ,ő gyermekeik' vö. VULG. Jud. IV, 10 ne darentur in praedam *infantes eorum* = BÉCSI. 16 né adatnanac *ő germekédéc* ragadatba; KÁLDI: ne adatnának praedára az *ő gyermekek*.

Ő városok ,városaik', vö. VULG. Judith III, 12: Nam et *civitates eorum* destruxit et *lucos eorum* excidit = BÉCSI. 15 *ő városokat* meg töre es *ő ereztuénék* ki vagdala; KÁLDI: mert azok városit-is el-rontá, és az *ő berkeket* ki-vágá | VULG. Jud. VI, 10 ne darentur *civitates eorum* in exterminium et *sancta eorum* in pollutionem = BÉCSI. 16 né adatnanac *ő varasoc* ki irtatba es *ő scentec* vndoklatba; KÁLDI: ne adatnának . . . az *ő városok* romlásra és az *ő szentségek* ferteztetésre; KÁROLYI 1590: hogy . . . *városokat* romlásra, szentségeket fertelmeztetésre ne adná; VULG. Jud. V, 3 quantae sint *civitates eorum* = BÉCSI. 17 ménéiec legene *ő varasoc*; KÁLDI: mely nagy *várasok* légyen | VULG. Jud. V, 20 terras *eorum* et *civitates eorum* ipsi possederunt = BÉCSI. 19 *ő földöket* es *ő városokat* *ők* birtac; KÁLDI: azoknak földöket es *várasokat* *ők* birták stb.

A régi és a régibb nyelvből számtalan példát idézhetnék arra, hogy az *ő fiok*, *ő leányok*-féle alakoknak kettős jelentésük van; jelölhetnek egy birtokot is, de jelölhetnek több birtokot is, tehát mai nyelven *ő fiok*, *ő leányok* lehet 1. ,filius eorum, ihr Sohn, ő fiuk'; 2. ,filii eorum, ihre Söhne, fiaik, az ő fiaik'. Ezt egyébiránt a régi magyar nyelvtanirók is igazolják. MOJNÁR ALBERT szerint *urok* lehet 1. ,dominus eorum'; 2. ,domini eorum' (l. Corpus gramm. 145, 149, 150, 161). *Uraik*, *faik*, *leányaik*-féle alakokat az *ő* nyelvtana nem ismer. Nagyon fontos GELEJI KATONA vallomása is, a ki két helyen is szóvá teszi az *ő fiok*, *faik*-féle alakokat. Az Öreg Gradualban ezt írja:

„Hasonló ehez az-is, hogy az *possessivumokot in plurali* ne tudgyák az mi mostani Magyarink ki mondani, az kik ugyan alittyák-is magokat valakiknek lenni, hanem mind tsak *singulariter* mondják

ki: Az *fiaknak* bõtsûlniek kell az *õ szûlêjeket** ugy szólnak, mint ha tsak egy volna az *õ szûlêjek*, holott ketten vagynak, és így kellene szólniok: az *õ szûlêjüket*; Ismét; Az szûlêknek jól kell nevelniek az *õ fiokot, leányokot,*** mint ha soha nem volna több egynél, holott azt- is így kellene mondaniok, az *õ fiaikat, leányikot . . .* Egy ilyen kortos Magyarorság ez- is: A' pogányok biznak az *õ lovokban****, mint ha valamenyin vagynak mind tsak *egy lovok* volna, s-arra duzzad- nának fel biztokban, holott az igaz Magyarorság è volna: az *õ lovaik- ban*. Mert *in singulari lova, in plurali* ha tsak egygyé, *lovai*, ha többeké *lovaik . . .*“ (l. TOLDY, Corpus gramm. 698). — A „Magyar Grammatikatská“-ban (megjelent Gyulafehérvárott 1645-ben) pedig ezt mondja GELEJI KATONA (l. II. könyv 3. §, NyF. XXX, 16):

„Mikor többeknek sokak tulajdonittatnak, a *numerus pluralis*ban *ikban* mondatnak igazán ki. Mint: A' *szûlêknek kegyesen kell nevelniek az õ gyermekeiket, fiaikat, leányikat*. Nem: *gyermekeket, fíjokat, leány- jokat*; mert az úgy mondatnék, ha egynéhány szûlêknek tsak egy gyermekek, fíjok, vagy leányjok volna . . . *Vagyon Mosesek, s' vagynak Profétáúik*. Nem: *Vagyon Profétájok*; mert az tsak egygyet tenne. A' *Gergesenusok szánák az õ tengerben veszett disznaiikat, nem: diszno- jokat*; mert az azt tenné, hogy az egész Gergesenusoknak tsak egy disznajok veszett légyen a' tengerben, s' voltak pedig két ezerig valok. Ha egynek sok lovai, õkrei, juhái etc. vagynak, tehát: *õ lovai, õkrei, juhái*, de ha többeknek többek, tehát így mondatnak: *õ lovaik, õkreik, juhaik*“ stb.

Ez idézetekből is tehát kétségtelen, hogy GELEJI KATONA ide- jében az *õ fiok* (= „fiak“-)féle alakok, az az alakok, amelyekben a birtok többsége nincs jelölve, közönségesek voltak nyelvünkben (l. SIMONYI NyF. XXX, 16 lapján levő jegyzetét is).

Egyébiránt a népnyelvben ma is megvan, hogy a 3. személy- ben alakilag a több birtokos egy birtok = a több birtokos több birtokkal. Így pl. a jánosfalvi nyelvjárásból azt írja leírója, hogy benne „a több birtokos egy birtok és a több birtokos több birtok között a harmadik személyben nincs különbség, a rag *jik*“ (l. NyF. XXIX, 21).

A magyar nyelvemlékek tehát kétségtelenül vallják, hogy több birtokos esetében a birtok többsége mind a három személyben jeletlenül is lehetett, más szóval a régi és régibb nyelvben ez van:

* Vö. pl. VULG. Máté X, 21 *insurgent filii in parentes* = MÜNCHC. 32 *tamadnac fiac zûleiec ellen* | VULG. Márk XIII, 12 *consurgent filii in parentes* = MÜNCHC. 98 *tamadnac fiac zûleiec ellen*; KÁLDI: a' fiak az *õ szûlêjek*-ellen | THC. 7 mint az fiak *zûleiõket* stb.

** Vö. feljebb.

*** Vö. NÁDAZSDY T. Családi levelezése 187 budara *lovokat* befogják.

mī fio(u)nk = 1. ,filius noster, unser sohn; 2. filii nostri, unsere söhne' ;

tī fiatok = 1. ,filius vester, euer sohn; 2. filii vestri, euere söhne' ;

ō fio(u)k = 1. ,filius eorum, ihr sohn; 2. filii eorum, ihre söhne'.*

Legkevesebb példám van az 1. személyre, jóval több a 2.-ra, s számtalan a 3. személyre. Ép ezért valamennyi 2. és 3. személyű példámat nem is közölhettem.

2. Egy birtokos.

Az előbb kifejtettekből már most az is következik, hogy kellett lenni olyan korszaknak is, amikor az egy birtokos több birtok esetében a birtokszón a birtok többsége szüntén jelöletlen volt, más szóval kellett lenni olyan kornak is, amikor a *fiam, fiad, fia*-alaknak kettős jelentése volt: 1. ,filius meus, tuus, suus, eius, mein, dein, sein sohn' ; 2. ,filii mei, tui, sui, eius, meine, deine, seine söhne' . Nagy kérdés azonban, vajjon lehet-e ilyen alakokat a nyelvemlékekből kimutatni. Ilyen alakoknak látszanak a következők :

Speculum v. b. Francisci, Velencei kiadás 30. b. Ego lamentor de fratribus . . . Propter quod domine ? . . . propter tria Videlicet quia non cognoscunt *beneficia mea* = EHRC. 94 en syrok az barátokrol . . . Myert vram . . . haramert: mert nem esmerik en yo *tetemet* kykett oly zaporan es beusegest adok nekyk | VULG. LXVIII. zolt. 4: raucae factae sunt *fauces meae* = DÖBRC. 129 en *yüem* be rekedenek (vö. AporC. 18 megrekettek en enim; KulcsC. 161 megrekedenek en yneym; KeszthC. 168 megrekedenek een yneym l) VULG. Máté XXVII, 1 *consilium inierunt omnes principes sacerdotum et seniores populi* = DÖBRC. 437 tanalčba menenek. minden papok *feiedelme*. es nepnek vembí (vö. uo. 438, 439, 441 papoknak feiedelmi = Vulg. principes sacerdotum) | VULG. Luk. XX, 1 *convenerunt principes sacerdotum et scribae cum senioribus* = MÜNCHC. 156 egbe gőlekezeneč a' papocnac *feiedelme* es az irastudoc a' veneckel (máskor uo. papok feiedelmi vö. MünchC. Luk. XIX, 47, XX, 19, XXII, 2 stb.) | VULG. XVI. zolt. 5 ut non moveantur *vestigia mea* = DÖBRC. 33 hoč en úomasimnac *hel'e* ne indul'anac.**

* VULG. Ján. IX. 19. 20 *Hic est filius vester . . . ? . . . hic est filius noster* = MÜNCHC. 189 Ez č tú *fiatoc* . . . *mū fionc* stb. | VULG. Luk. I, 7 non erat *filius* = MÜNCHC. 107 nem vala őnekic *floc* stb.

** Nem ide való példák, mert kétségtelenül alakilag egy birtokot jelölnek a következők: DÖBRC. 144 En *nepem* vegetek eztege en törvenemet; BUDAI BASÁK lev. I. 179 az en *nepem* nem bantottak; BÉCSIČ. 232 Israelnec *nepe* meghivattattac Jherusalembe; DÉVAL, At tíz par. 108 Ez papác *rende* het hitnec ielit cizináltác: BUDAI BASÁK lev. I, 162 az budai mezarosok *juhát* el haytottanak vala; DÖBRC. 72 en *ellensigemert* igazgass engem, uo. 5 hog atte *ellensagedert* illen hívón kőnorgel, uo. 2 mind atte *nemzetőd* azt valiak stb. E példákban értelmi egyeztetés van, amennyiben az egy birtokot jelölő alakok gyűjtő nevekül vannak felfogva, l. SIMONYI, Jelentés-tani szempontok 41.

Ez alakok azonban csak nekünk látszanak egybirtokot jelölő alakoknak. Minthogy ugyanis a magyarban képző- vagy ragbeli *-i*-vel váltakozhatik (l. MNy. IX, 10), azért a fenti *tetemet* (olv. *tétémét*), *yúém* (olv. *inyëm*), *feiedelme* (olv. *fejedelme*), *hel'e* (olv. *helyë*) a későbbi *tétimét*, *inyim*, *fejedelmi*, *helyi* régibb alakjaiul fogható fel. Ezt közvetve az is támogathatja, hogy mélyhangú *fia*, *háza* = ,fiái, házai' példát kimutatni nem tudunk.*

Az azonban, hogy egy birtokos több birtok esetében kétségbe vonhatatlannal biztos jelöletlen alakokat nem tudunk a nyelvelmélekből kimutatni, nem czáfolja meg, hogy ilyen jelöletlen alakok a nyelvben ne lettek volna. A mi nyelvelméleink abból a korból valók, amikor az egy birtokos több birtok esetében már mindenütt jelölik a birtok többségét (vö. HB. *feleym*, *mend w scentii*, *unnuttei* *cuzicun*), ellenben a több birtokos több birtok esetében az új, a fejlődött állapot mellett meg van még a régi is, a jelöletlen használat s ez a 3. személyt illetőleg nyelvjárásokban még ma is kimutatható.

A személyragos főneveken a birtok többségét azonban nem csupán az *-i* képző jelölheti. Vannak nyelvjárások, a hol a többséget a *-k* jelöli. Így pl. a göcseji nyelvjárás leírásában olvassuk, hogy ott ilyen alakok járatosak: *házánk* 'házaink', *kertünkek* 'kertjeink', *luánk* 'lovaink', *tehenünkek* 'tehenjeink' (l. BUDENZ-album 169). Az őrvidéki nyelvjárásban ugyanilyen szerepben *-ék* képzőt találunk, vö. *lóamék* 'lovaim', *lóamékék* 'lovaink', *tehenémék* 'tehenjeink', *tehenekék* 'tehenjeink' (l. NyF. IX, 9), *cselédemék* 'cselédeim' NyF. IV, 20 stb. Bár ilyen alakokat nyelvelmélekben nem találunk,** mindazonáltal ez a képzésmód szintén támogatja azt a fölfogást, hogy a személyragos főnevek sem vették föl eredetileg az *-i* többes képzőt.

Eddigi fejtegetéseink eredménye ez:

Az *-é* képzős főnevek *-i*-jüket a névmások (*magaméi*, *övéi*, *kiéi*) mintájára veszik föl;

a névmások (l. följebb és *enyém*, *tiéd*, *miénk* stb.) a személyragos főneveket követték, ezek analogiájára vették föl az *-i* többes képzőt;

azonban a személyragos főneveken sem eredeti az *-i* többes képzővel való jelölés. A régibb állapot itt is a jelöletlenség.

* * *

* Miskolczi, Vadkert¹ 343. lapján levő „tsak hogy a' lába temérdek rövidék“ (igy a második kiadásban is, l. 352 lp.) nyilvánvaló sajtóhiba.

** Esetleg idevaló a következő adat: VULG. XXIII. zsolt. 7, 9 Attollite portas principes vestras = DÖBR. 47 Fejedelmek nissatok fel *ti kapuktokat*.

Az a kérdés már most, honnan került hát az *-i* többes képző a személyragos főnevekbe. Mielőtt a kérdésre felelnék, egy kis előzetes kitérést kell tennem. A kitérés ez. Ha az *-i* többesképző eredetileg a személyragos főnevekhez sem járult, hogyan fejezte ki a magyar a birtokszón a birtok többségét, PAASONEN a Mordwinische Lautlehre 123. lapján azon nézetének ad kifejezést, hogy a finnugor alapnyelvben a birtok többségének *-n* volt a jele s hogy ez ma legjobban a vogulban (vö. v o g. *šamem* ,mein auge', *šamanem* ,meine augen'; *šamov* ,unser auge', *šamenov* ,unsere augen', *šaman* ,euer auge', *šamenan* ,eure augen') van megőrizve s töredékeiben megvan a mordvinban (vö. *ava-ts* ,sein weib', *awanza* ,seine weiber' stb.) is. SETÄLÄ hasonlót igyekezett megállapítani a finnre. Szerinte (l. Virittäjä Új f. IV, 123 és SZINNYEI, NyH.⁵ 112) a birtok többségét a finnben egykor az *-n* jelölte s a mai jelöletlen állapot e jelöltből fejlődött. E gondolatot SZINNYEI tovább fejtette s azt igyekezett kimutatni, hogy a magy. *fiad* egy szabályos ősmagyar **fiant* (= ,fiad, filii tui') mása, a mely az eredeti ősmagyar **fiat* (= ,fiad, filius tuus') alakot kiszorította (l. SZINNYEI, NyK. XXXV, 446, FuSpr. 115). E szerint tehát halvány nyoma volna a magyarban is a birtok többségét jelölő egykori *-n* képzőnek.

A szorosabb értelemben vett finnugor nyelvtudománynak csupán buzgó olvasója vagyok, s ha finnugor kérdésben mégis véleményt merek kockáztatni olyan tekintélyekkel szemben mint PAASONEN és SZINNYEI, teszem azért, mert alapnyelvi jelenségekről elvileg más a fölfogásom. Lehet, hogy kétségtelen dolog, hogy a mordvinban és a finnben az ilyen alakok:

finn *laivani* ,hajóm, hajóim', *kalani* ,halam, halaim', *laivasi*, hajód, hajóid', *kalasi* ,halad, halaid' stb.

m d. *tšora-mok* ,fiunk, fiaink', *tšora-γk* ,fiatok, fiatok', *tšora-st* ,fiuk, fiaik' (l. PAASONEN, Mord. Lautlehre i. h., Mordv. Chrest. O5.) eredetileg nem jelölték a birtok többségét is s a teljesebb *-n*-es alakok itt részint kiszorultak, részint az *-n* hangtani úton eltűnt (l. NyK. XXXV, 446, NyH.⁵ 112). A vog. *-n*-ről azonban már másképen is lehet gondolkozni. A vogulban nem *-n*, hanem *-än*, sőt rövidüléssel *-ä* a birtokszó többségének a jelölője (vö. v o g. *kwo(ä)l(ä)ne(ä)m* ,házaim', v o g A L. *kwäläm* ,házaim', v o g K L. *luäm* ,lovaim' stb. l. MUNKÁCSI B., Vog. nyelvj.). Elismerem, hogy grammatikailag a többséget az *-n* jelölheti (l. BUDENZ, UgAl. 315), a vogul nyelvérték előtt azonban a többes hordozója az *-än*, *-ä*. Ezt az egységes *-än*-et kell előbb megmagyaráznunk s akkor talán kiderül (l. UgAl. 315, Fokos, NyK. XL, 409), hogy alakulásban a vogul *-än*-nek a finnhez és a mordvinhez semmi köze. Nyoma sincs azonban az *-n*-nek a cseremiszi (vö. pl. *imüemlak* ,lovaim' tkp. *lovamok*, *imüistš* ,lovai, lovuk' stb.), a zürj.-votj., az osztják személyragos birtokszókon. Ezek alapján

azt tartom, hogy a finnugor alapnyelvben a birtok többsége a nyelvek egy részében jelöletlen volt; a mai jelöltség a nyelvek egy részében különnyelvi fejlemény. Ilyen különnyelvi fejlemény a magyar *-i* többes képző is. De nem eredhet a *mi, ti* személynévmások *i*-jéből, nem lehet vele azonos. A *mi, ti*-ben ugyanis általában *-i* többes képzőt keresnek (l. BUDENZ, Ugal. 311, TMNy. 540, SZINNYEI, NyH.⁵ 102 stb.). Tekintve a *mi, ti* régi magyar *mi, ti, mó, tö* stb. alakváltozatait (l. MNy. IX, 299—302, 337—338), benne *-i* többes képzőt keresni nem lehet.* A mikor a magyarban már van *-i* többes képző, *mi, ti* névmási alak még mindég nincs. Ezért sem lehet az *-i* vele azonos.

De hát akkor honnan terjedt a személyragos főnevekre a birtok többségét jelölő *-i*. Erre megfejtésemet — anélkül, hogy az *-i*-re vonatkozó eddigi elméletet (l. BUDENZ Ugal., TMNy. 540, NyH.⁵ 102) bővebben czáfolnám — a következőkben adom elő.

Abból indulok ki, hogy nyelvünk a *genitivus partitivus birtokviszonygyal* fejezi ki (l. erre KERTÉSZ M., Nyr. XLII, 448—454, NyK. XLIII. 414 s köv. lp.; SIMONYI, A jelzők mondattana 146. s köv. lp.). A *mi* szempontunkból azok az esetek jönnek tekintetbe, mikor a birtok határozott v. határozatlan számnév, határozatlan névmás vagy esetleg mennyiséget jelentő melléknév.

Ha határozott számnév a birtok, ilyeneket találunk:

NÁDORC. 233 negeu voltac a kith iesost ostorozyak volt. Nagh vas retezzel, mert *kettei* meg farrad volt, es a *kettei* megúuguan esmeg verni kezdic volt == WINKLC. 189 Negeu voltanak akyk ihesust ostorozyak wolth Neegh vas retezzel Merth *kettei* megh farrad volth a *kettei* megh nywgowan esmegh verny kezdy wolth | TELEGGI, Az ker. fond. 56. Az elso tablan valo harom parancholat, mikeppen tanet mintet Istennec szeretetire? Vgy hog, a *kettei*, tiltya a veteket | LevT.-ból Nyr. XLII, 448 Az zenth gewrgy wetes tyzen hath hold, annak az *negye* bwza. az *tyzen kethey* ros | ERNYC. 577 Ez bezedeknek wtanna keleenek ffez az *kettey* | MEGYESIBŐL NySz.: ha *kettei* pápák voltak is stb. A régi nyelvből csakis *kettei*, az az *i*-be végződő alakra van példánk (l. NySz. *kettő* és *kylalkettei*; OklSz. *keralquettey*; SIMONYI, A jelzők 149, KERTÉSZ i. h.), a népnyelvben van *ketteje* is (vö. SIMONYI i. h. Gunár a *ketteje*, szabad a mezeje; NyF. IV, 82 *ketteje* ojan erős vót stb.);

BUDAI BÁRÁK I, 200 tyzön het egöt meg bennök, *hata* el szalat az többit el vittek;

VULG. Luk. XVII, 17 Nonne decem mundati sunt? Et novem ubi sunt? = MÜNCHC. 151 Nemde tizen tisztoltattac é meg es az *kilenéi* hol vadnac; JORDC. 588 Nem de tyzen tyztwlanak ee megh, es az *kylencze* hol vannak | BUDAI BÁRÁK m. lev. I, 199 tyz legeni jw

* Újabban SZINNYEI (l. NyK. XLV. füzet 2.) a *mi, ti, iv* v-jére egybeveti az osztj. *loz, iox, ö'* plur. *loz, iox, tyz, ök'*. vög. *táp, täp, ö'*, ne? te' névmások *γ-χ*-ját.

nolt ki, az vacy erdőben az myeynk eggiet elfogtanak bennök, *kilencye* el szaladot;

VULG. Máté XX, 24 Et audientes decem indignati sunt = MÜNCHC. 51 Es haluan a' *tize* méltatlankodanak; JORDC. 417 Es halwan ezt az *tyze* yghen bozzonkodanak; VULG. Aggaeus II, 117 cum intraretis ad torcular, ut exprimeretis quinquaginta lagenas et fiebant viginti = BÉCSI. 289 mikor bemennétéc asaitoba hog' nominatoc őtuen vatale bort es léznece vala *huza*

BUDAI BASÁK m. l. I, 291 Egreől zazan iwttek voltak ki . . . az *huszoneöte* az sokadalomra menuen . . . ; uo. I, 55: az egyrek három ezör juhna többet ragattanak volna el . . . az *ket ezöre* az zegeny, buday pesty mezarosoke voltanak stb.

Nem lehet benne kétség, hogy a fenti példákban az *-e ∞ -i* egyes 3. személyű birtokosrag.

Ha határozatlan számnév v. határozatlan (mennyiségre vonatkozó) névmás a birtok, akkor ilyeneket találunk:

Egyebi ∞ egyebe: VULG. Márk IV, 4, 5, 7, 8 *aliud* cecidit circa viam . . . *aliud* vero cecidit super petrosa . . . *aliud* cecidit in spinas . . . *aliud* cecidit in terram bonam = MÜNCHC. 76 *égebi* eset az vt felen . . . *égebi* eset a' kőuesre . . . *égebi* esec a' tñuissece . . . *égebi* esec a io földbe | VULG. Luk. VIII, 5, 6, 7, 8 *aliud* cecidit secus viam . . . *aliud* cecidit supra petram . . . *aliud* cecidit inter spinas . . . *aliud* cecidit in terram bonam = MÜNCHC. 115 *égebi* eset az ut felen . . . *égebi* eset a' kőuesre . . . *égebi* eset a tñuis közbe . . . *égebi* est a' io földbe | VULG. Máté XIII, 4, 5, 7, 8 *quaedam* ceciderunt secus viam . . . *alia* autem ceciderunt in petrosa . . . *alia* autem ceciderunt in spinas . . . *alia* autem ceciderunt in terram bonam = MÜNCHC. 37 nemell'ec estenece az vt felen . . . *égebi* estenece a' kőuesre . . . *égebi* . . . esenece a' tñuissece . . . *égebi* kegeg esenece a' io földbe es adanac gimöldöt *égebi* zaz nemduet, *égebi* hatuan nemduet, *égebi* harmic nemduet (vö. még *égebi* többes számú állitmánynyal MÜNCHC. 38, 52, 54, 69 = Máté XIII, 23, XXI, 8, XXII, 6, XXVII, 49; BÉCSI. 86, 232; EHR. 86—87, 136). — Ragozva: BÉCSI. 150 nağobuala *égebitől*; DEBR. 334 o naual'as sydoc. *egebenec* meg mondatoc hol zyletic az xpus maga: ty nem menetöc hozya stb.

Többi — többbe: RMNy.-ből Nyr. XLII, 452 Az *többy* es az Warmegyeneğ oda gywlekezyk | JORDC. 922 Es az *tebby* mynd meg plettetenek | ÉRDY. 557 es az *tebby* ew nekyk tartoznak enghedny | BUDAI BASÁK I, 303 az *teobbi* inkább megh felemleöttek volna | HORGER, Csángó népm. 134 ott a *többi* mégeskették a leányokkal | RMNy.-ből Nyr. XLII, 452 Az *tebbit* az pinznek ew k. kel keresnem; uo. kylgye meg az *thebbyt* ys az peznek | MA.-ból NySz.: Az vérnek *többit* össe az oltárnac fundamentomára | HELTAI, Fabváiban I. RMK. IV, 223: ottan eliöue az oroszlan, es az egyiket maganak leuent megkezde, es le mara aszt, es meg öue. Annak vtana a *többit* is (sok más példát l. NySz., KERTÉSZ, Nyr. XLII, 452, MELICH, MNy. XII, 118).

A *többit*ről, *ketteiről*, *egyebiről* a MNy. XII, 118. lapján azt igyekeztem kifejteni, hogy azoknak van igazuk, akik az *-i ∞ -e*-ben alak-tani szempontból egyes 3. személyű birtokos személyragot látnak (vö.

SIMONYI, A jelzők 149 szerint = *többje*, de uo. 8, 79, 149 szerint *többjei*). Hiszen különös volna, hogy míg a határozott számnevek a részelő birtokviszonyban egyes 3. személyű birtokos személyraggal vannak, addig a határozatlanok ugyanolyan szerepben egész más raggal vagy képzővel szerepeljenek. Hogy a *többi*, *egyebi*, *kettei* alakokban *-i* a személyrag alakja, amely a nyelvtörténetben *-e*-vel ritkán váltakozik, mindenesetre megemlítésre méltó, de nincsen benne semmi különös. Más szavaknál is tapasztaljuk, hogy a nyelvtörténeti korban egyes 3. személyű birtokos személyragjuk többször *-i*, amely természetesen a mai *-e*-vel azonos. Így pl. az *-etü* ∞ *-etv* képzős deverbális főnevek ragozott és nem ragozott alakjaiban mindég *-i* van (vö. HB. *intetvinec*, *ildetuitvl*, máskép SZINNYEI, NyK. XXIX, 126, 127; KTSz. *sciletetui*; GyulGl. *nemzetui*, *ielene-tuiben*); *közibe(n)*, *eleibe(n)* az egész nyelvtörténeten át, sőt ma is sok nyelvjárásban állandóan *-i*-vel fordul elő (vö. EHRC. 33 adkozattak *kewzybe*; BÉCSI. 235 cillagoc *közibe*; MÜNCH. 134, 135 a' toluaioc *közibe*; DÉVAL, At tiz p. 102 Isten fiai *közibe* stb. l. NySz. is; NÉMETÜJVG. 165, 323 *eleyben* tennem, *eleybe* kelének; BÉCSI. 32 *eleibe* kelének; MÜNCH. 86 a' úőlekezet *eleibe*, uo. 91 *eleibe* futa, uo. 159 kiral'oc *eleibe* stb. l. NySz. is; VADRÓZSÁK 397, 412 a kapu *eleibe*, *eleibe* stb.). Ilyen egyes számi *-i*-s alakra mutat az *egyik*, *másik*, *harmadik* stb.-beli *-ik* is. Rég óta tudjuk, hogy ez az *-ik* eredetére azonos a mai *-ük* ∞ *-uk*: *-jük* ∞ *-juk* raggal (vö. JÁSZAY, Régi m. nyelvelm. III, 285, SIMONYI, M. nyelv I, 167, M. nyelv 131, A jelzők mond. 8, 62, 78, 149, 179 stb. stb.). Két dolog azonban nincs benne megmagyarázva. Az egyik, miért állandó benne — akár magas-, akár mélyhangú szóhoz járul — az *-i*, amely csak a leg-ritkábban váltakozik *-é*-vel (vö. ÉrsC. 569 *egyek* epystolayaban); a másik, miért van benne *-k*. Az elsőre azzal felelünk, hogy ha a 3. személyű birtokos személyrag csakugyan azonos a 3. személyű névmással, akkor ez a rag eredetileg — magas- és mélyhangú szóhoz egyformán magas hanggal, *-i* > *-é* > *-i*-vel járult.* Csak ebből való illeszkedés aztán a többszörben az *-ok* ∞ *-ök* ∞ *-uk* ∞ *-ük* l. TMNy. 716. A másodikra pedig ezt: Ha a több birtokos jelzőben van kifejezve, akkor nyelvünkben kétféle szerkezet lehetséges. Vagy egyeztetve van a szerkezet, tehát így: HB. unuttei *cuzicum*; MÜNCH. 133 farcasocnac *cozicbe*, uo. 159 nemzetcenec *közicbe*, uo.

* Vö. hogy a LÁNYI. -ben még ilyen alakok vannak: 232, 233, 237 *tu(w)dní(y)e* kell, illik 246 *tartanye*, 272 *el'hadnye*; HORV. 23 vrnak *irgal-massagy* minden myelkevdeyennek felette vagon; VIRG. 22 ez kwueknek *romlasi*, *zakadozasi*, es *hasadasi* oly igen nagon volt; KULCS. 25, KESZT. 25 el ne vezen een labaymnak *nyomy*; MNy. XI, 131: 1561-ből: aranyas az *wjraghý* stb. és l. MELICH, MNy. IX, 14.

160 mendenece *kőzicbe*; BécsiC. 199 *ileicbe* kelec őnekiec stb.; RMNy. III, 285 micor volna a' varosoc *egyicben*; TMNy. 716 az nyolcz fratereknek *egyiktől* stb., vagy pedig nincs egyeztetve, tehát így DöBR.C. 365 mert en apostoloknak *kyssebe* va'gok stb. Mindkét szerkezet régi, mind a kettő meg van a népnyelvben is, mind azon által a nem egyeztető szerkezet a mai népnyelvben, a köznyelvben gyakoribb, hogy ne mondjam túlnyomóan használatos, s nézetem szerint eredetibb is (máskép SIMONYI, A jelzők 179, 181—3 s l. alább is). Ha azonban a birtokos nem jelzőben, hanem valamely más mondatrészben van kifejezve, vagy csak oda gondolva, akkor a birtokos többségét a birtokon ma kiteszszük, a régi nyelvben pedig eredetileg nem tették ki, később kitétték (l. erről alább s máskép róla SIMONYI, A jelzők 182—3). Úgy gondolom már most, hogy a régi nyelvben ilyen szerkezetek voltak: a tanítványoknak *egyi* és a tanítványoknak *egyik* (vö. MÜNCHC. 166 Luk. XXIV, 9 mind *efebicnec*); birtokos jelző nélkül eredetileg: *egyi* (vö. *kettei*, *egyebi*, *többi* stb.), később *egyik*, *nemelyik*, *valamelyik* (vö. MÜNCHC. 77 Márk IV, 18 az *efebic* [kic a' t'uisbe vettetenec; JORDC. 448 Az *tebbyk* mondnak vala; MÜNCHC. 86 paran'ola *eleicbe* vetni stb.) Az *-ik* már most ilyen birtokos-jelző nélküli *nemelyik*, *valamelyik*, *egyik* alakokból vonódott el s terjedt el. Az *-ik* tehát azért keletkezhetett, mert egy birtokos alakja is *-i* alakú volt.*

Látjuk tehát, hogy 3. személyű birtokos személyrag bizonyos szerkezetekben, szavakban, a nyelvtörténeti korban több esetben *-i*, semmint *-ë*. A *többi*, *egyebi*, *kettei* tehát a maguk úgyszólván állandó *-i*-jükkel nem állnak egyedül. Úgy gondolom már most, hogy a *többi* (∞ *többé*), *egyebi* (∞ *egyebé*) *kettei* mennyiséget jelentő szavakban a többség képzetének erős asszociációja nemcsak értelmi egyeztetést eredményezett, tehát azt, hogy alanyokul többes számú állítmánynyal is állnak, hanem e szavakból az *-i* mintegy magába szívta a többség hordozója szerepét, más szóval az *-i* a *többi*, *egyebi*, *kettei*-féle szavakból, valamint az értelem szerinti egyeztető szerkezetből a többes hordozójává, többes képzővé válhatott. Itt, a részelő birtokviszonynak e mennyiséget jelentő birtokszavaiban látom én az *-i* többes képző eredetét, kiindulását. Itt keletkezik, ráalkalmazódik (adaptálódik) az *-i*-re többes képző értéke s vonódik át először az olyan szavakra, mint *soki* (vö. VULG. Máté III, 7 Videns autem multos . . . Sadducaeorum = MÜNCHC. 18 Latuan kedeg a' saduceosocnac *socit*), *utólyi* (vö. Máté XII, 45 MÜNCHC. 37 leznec az emberne *vtol'i* gonozbac eleinel; Luk. XI, 26

* Ilyen alakra mutatnak: MÜNCHC. 36, 136, 160 *tü kőzitecbe*, uo. 133 *ti kőzitecbe*, SYLV. Uj test. I, 195 *tü kőzitecbe*; MÜNCHC. 64 *tü egyitec*, uo. 92 *efginc-masinc* stb. l. SIMONYI, Nyr. XXXIV, 306 és NySz *többi*, *közi*.

MÜNCH. 136 leznc az embernc *vtol'i* gonozbac az előbeliecnel), a melyekben az *-i* már többesképző (vö. NySz. *soka, utolja*) és nem egyes 3. személyű birtokos személyrag.* A mennyiséget jelentő szavak után átterjedt az *-i* egyéb birtokszókra: főnevekre. Első alakjai ilyenek voltak: *népi, véni, házi, szomszédi* stb., a melyek 3. személyű egy birtokos több birtokot jelölő alakok. Utánuk a *népin, népid, vénim, vénid, házim, szomszédim* stb. alakok keletkeztek. A nyelvemlékek azt mutatják, hogy ez a fejlődés az egy birtokos több birtok alakjaira a nyelvtörténeti kor legelején a nyelvnek csaknem egész területén be volt fejezve. A több birtokos több birtok alakjainál az *-i* legelőször a többes első személybe hatolt bele (*népink, vénink, házink, szomszédink* stb.), utána a többes második személybe (vö. *vénitek, házitok* stb.). Ezen időközben a birtokos személyragozásnál a 3. személyű *-ë* ∞ *-a* mellett kifejlődött a *-je* ∞ *-ja* (vö. az *ajtaja, napja* magyarázatát SZINNYEI Nyr. XVII, 203) s a birtok többségének az *-i* mellett az *-ei* ∞ *-ai*, *-jei* ∞ *-jai* ragja (l. erről SIMONYI, TMNy. 538—40, SZINNYEI, NyK. XLIII, 123; félig hasonlóan az *-ei* ∞ *-ai*, *-jei* ∞ *-jai*ról már RIEDL Sz., M. Nyelvt. 153; *-jai* ∞ *-jei* MISTELI F. szerint eredetileg csak a 3. sz.-ban, l. SIMONYI, Misteli Ferencz k. tag emlékezete Emlékb. XV, 7 : 7). A többes 3. személyben azonban a birtok többségét sokáig az egy birtok alakjával fejezik ki, s ez az állapot ma is megtalálható a népnyelvben. Itt tehát ilyen alak: *házok* ∞ *házuk, városok* ∞ *városuk* = 1. az ő házuk, az ő városuk; 2. az ő házaik, az ő városaik (példákat l. feljebb). Van azonban a 3. személyű több birtokos több birtok jelölésére a régi nyelvben más kifejezésmód, nem csupán a *házo(u)k, városolo(u)k*. MOLNÁR ALBERT említi nyelvtanában, hogy a „domini eorum, ligna ipsorum“ vagy így fejezhető ki: *urok, fájok* (l. TOLDY, Corpus 143—161) vagy pedig így: *urai, fájai*, más szóval az egy birtokos több birtokú alak kifejezheti a több birtokos több birtokot is. MOLNÁR ezen értesítését a XV—XVI. sz.-i nyelvemlékekből (s még későbbiekből is) kétségtelenül be lehet bizonyítani. Ime néhány példa :

VULG. LXXVII. zsolt. 4—6. vers: Non sunt occultata à *filiis eorum*, in generatione altera . . . Quanta mandavit patribus nostris nota facere ea *filiis suis* . . . Filii . . . narrabunt *filiis suis* = APORC. 34 Nem reitettek el *ő fiaitol* masod nemzetbe . . . Meneieket paranzolt my attainknak meg jelenteni azokat *ő fioknak* . . . Fiak . . . hirdetik *ő fioknak* KESZTEC. 195. KULCS. 187—8 El nem enyeztettenek wnekyk *fyaytol* masod nemzethbe . . . Meneeth parancholth my attyanknak meg yelenteny azokat w *fyaynak* . . . Fyak . . . meg hyrdetyk azokat w *fyaynak*; KÁROLYI 1590. Nem

* Hasonlóan vita tárgya lehet, vajjon Kálmán király *csehi, Némethi*-féle helynevekben egyes 3. sz. birtokos személyraggal van-e még dolgunk (így *Csehüröl* PAIS, MNy. XII. 17) vagy pedig már *-i* többes képzővel.

titkollyuk el azokat azoknac *fiaitól* és maradékitól . . . mellyeket paranczolt az mi atyainknac hogy azokat meg ielentséc az *ő fiaiac* . . . az melly fiac beszéllýéc azokat az *ő flainac* (vö. DöbrC. 144 *í fioktol* . . . *ő fioknak* . . . es *fioknak* bezellik stb.);

VULG. Apost. csel. XIII, 33 *Deus adimplevit filiis nostris* vö. KÁROLYI 1590: Apost. csel. XIII, 32 az Isten be töltötte azoknac *fainac* (l. JordC. 754 az ty fíyaytoknac);

VULG. Judith XVI, 5 *equi eorum cooperuerunt* valles = SZÉKELY-UDV. 92 az *ő lovac* befedezeék az völgeket; KÁLDI: azoknac *lovai* el-lepték a' völgyeket (vö. BécsiC. 45 *ő louac* befedezec a völgeket); BIRK. s ne utaliak meg *ő sororit* (= *ő* sororaikat; idézi SIMONYI, A jelzők 181 is); vö. Dézsi L., Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása 1537-ből: 20 illi . . . non habeant fastidio fratres suo = Coelius Gergely: azok es . . . meg ne vtaliak evu atiokfiaijt;

SIMONYI, A jelzők 181—183. lapon levő példáiból: SYLV. Újt.-ból: Az asszonyi állatok az *ű halottait* feltámadva vívek . . . Bódogok, kiknek megbocsáttatnak az *ű vetkei*; PPL.-ből: *Kőfalaitól* megfosztatott városok: oppida eruta muris stb.

SIMONYI e szerkezetet „föltünőnek“, „szabálytalannak“, „hibásnak“ mondja (l. A jelzők 181, 182, 183); teszi ezt azért, mert a birtokviszonyban az egyeztető szerkezetet a nem egyeztetőnél régiebbnek tartja. SIMONYI azt hiszi, hogy „a magyaroknak királyuk“, „a magyaroknak királyaik“ szerkezet régiebb „a magyaroknak királyak“, „a magyaroknak királyai“ szerkezetnél, bár a nyelvtörténetben ez utóbbi is nagyon régi. Már följebb kifejeztem azt a meggyőződésemet, hogy alighanem a nem egyeztető szerkezet az eredetibb. A 3. személyű több birtokos több birtok esetében ezt nyelvtörténetileg nem is olyan nehéz kimutatni. Olyan szerkezetre, hogy „a magyaroknak királyaik“ ∞ a m. királyik“ a régi, értem a XV—XVI. sz. nyelvéből jóformán alig van példa. Ez időszak nyelvéből (s régiebb időből még kevésbé) alig lehet találni ilyen alakokat: *urik* ∞ *uraik*, *vendégik* ∞ *vendégeik*, *gyermekik* ∞ *gyermekaik*, *lovik* ∞ *lovaik* stb.* Nem találtam ilyen régi adatokat SZINNYEIENAK „A birtokos személyragozásról“ szóló szép tanulmánya gazdag példatárában (l. Nyr. XVII, 241—243), s azokban a régi emlékeinkről szóló tanulmányokban sem, a melyeket átnéztem.** A magam gyűjtésében is mindössze a következő adatok vannak:

* PESTHY M. GÁBOR NOMUM test.-ában találunk *-ijk-*et is (vö. pl. 95. b. „az penzwaltoknak aztalokat ees *zekijket*“, „az ew *beviýtijk*“, „böjtjúk“ stb.), de ne feledjük, hogy PESTHYben ilyeneket olvasunk: helyét *zerezzijnk* 58 a. = szerezzünk, uo. 11. b. *testijnket*, uo. 61 meg *eskijwek*. uo. 81 meg *eskijt* stb. Általában PESTHY-ben *-ő* > *-ű*, *-ö* > *-ü* helyett *-ýt* találunk. A *zekijket* tehát PESTHY nyelvjárási sajátsága *zekü(ö)ket* helyett.

** Vö. ZOLNAI, Nyelvenlékeink 291; SZADILEK J., A Margit-legenda nyelvazete. Kolozsvár 1888: 53. lp.; DINGFELDER EDE, Legrégibb bibliánk nyelvéről. Bpest, 1901: 74., 98. lp.; KARDOS J. Cz., A Keszthelyi-kódex alaktana és mondattana. Esztergom, 1896: 29. lp.; GÁSPÁR E. LEÓ, A Lob-

VULG. Dániel XIV, 9 Erant autem sacerdotes Bel septuaginta, exceptis uxoris et parvulis et *filiiis* = BÉCSI C. 174 Valanac kedeg Beelneec papi hetuenen felesegektől es germekdedektől es *fiaktol* megvaluan (vö. Káldi: fiok-nélkül) | 1556-ból TÖKE FERENCZ Obsidionis insulae Antennae: Mert el esset *fiajik* az Nemetheknek (a M. N. Múzeumban levő RMK. 37 jelzetű nyomtatvány-kézirat 169. lapján, l. RMKTára VI, 144 is, innen idézi SIMONYI, Jelentéstani szempontok 42).*

Nem mondom, hogy nincs több adat is a XVII. sz. előtti nyelvben, de én többet nem ismerek. Ellenben tudom azt, hogy ilyen *-ik*, *-eik* ∞ *-aik*, *-jeik* ∞ *jaik* alakok a XVII. sz. óta sűrűn fordulnak elő nyomtatványainkban. Így GELEJI KATONA ISTVÁN említést tesz róluk 1645-ből való Magyar grammatikáskájában (l. NyF. XXIX, 16 és az idézetet följebb is), úgyszintén KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY 1655-ből származó Hungaria illustrata cz. nyelvtanában (l. Corpus Gram. 370: *öröksegeik*). Írókból ZVONARICHÓL ismerek egy több birtokot jelölő *-ik*-es alakot (vö. TMNy. 541 kiknek éles *hegyic* vannak); KÁROLYI GÁSPÁR Szent Bibliájáról pedig a következőt mondhatom: KÁROLYI a 3. személyű több birtokos több birtokot vagy *flok* vagy

kowitz-kódex nyelvi ismertetése. Bpest, 1896: 42, 43; SIMONYI KÁLMÁN, A Lobkowitz-kódex hang- és alaktani sajátosságai. Bpest, 1908: 62, 79; DÉNES MIKLÓS, A Winkler-kódex hangtana és alaktana. Bpest, 1900: 31. lp.; KAUSCH MIHÁLY, A Tihanyi codex nyelvezete. Bpest, 1901: 43, 60l. p.; JACOBI GYULA, Komjáthy B., Sz. Pál levelei, Nyr. XVIII, 401. 409; GÁCSER JÓZSEF, Telegdi Miklós nyelve, Nyelvészeti Füzetek XVIII, 35; GÁTY BELA, Magyarai István nyelvi sajátosságai. Bpest, 1910: 24. lp.; KISS IGNÁCZ, Pázmány nyelve, NyK. XV, 193, 214.

* Kétesek, részben írás-, illetőleg kiadásbeli hibák következő adataim:

VULG. Judith III, 3 armenta boum *gregesque ovium* = BÉCSI C. 14 DÖBRENTEI-, valamint VOLF-féle kiadás. tehenéknec čorday es iohoknac *čordayc*, de a Mészöly-féle kiadásban: teheneknec čorday es iohoknac *corday* (vö. Székelyudv.C. 6 őkrvknnek ő nyay es yohynknak čorday);

SERM DOM. custodientes vigilias noctis super gregem suum — Ewnek oraýt *w chordajkon*. Bár ez az adat *-ik* ∞ *-eik* ∞ *-aik* keletkezéséről vallott elméletemet erősitené, mégis azt hiszem, hogy *w chordajkon* íráshiba *w chordayokon* h., vö. VULG. Luk. II, 8 custodientes vigilias super *gregem suum* = MÜNCH C. 110 őrizuen az eyneec vígazatit ő *čordaioc felet*, DÖBR C. 266 enek vígazasit ő *čordaiokon*;

NÉMETUJVL. 197 in corda magis remaneret — inkább akadna *elmeijkben* (vö. SermDom. II, 365 inkább akadna zijekbe). Ez adatban *elmeijkben* = 'elméjükben' s vö. NÉMETUJVL. 337 embernek *elmeijth*, uo. 218 *elmetekbe*;

VULG. Máté XXIII, 30 in diebus patrum nostrorum = JORD C. 429 az my reghy atyayknak *ydeykben*. Az *ydeykben* a. m. idejőkben s vagy írásbiba *ydeyőkben* helyett (vö. JordC. 516 mynd ketten el mwlttaak vona *ydeyők*) vagy pedig az *idei* 'ideje' többese (vö. JordC. 522 eeynek *ydeijth*).

PESTHY GÁBOR *-ýk-jéról* l. feljebb.

pedig *fiai* alakkal fejezi ki (példákat l. följebb). Így van ez KÁROLYT Szent Bibliájának 1590-i, 1608-i, 1612-i, 1645-i, 1660-i kiadásában. Az 1685-i kiadást MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓS rendezte sajtó alá; ettől a kiadástól fogva a mai napig megjelent kiadásokban a *fiai*-féle alakok nagy része *fiaik*ra van javítva; ime egy példa a sok közül (másokat l. a harmadik személynél följebb).

LXXVIII. zsolt. 4—6.
(1590—1660. évi kiadások.)

Nem titkollyuc el azokat azok-
nac *faitól* és maradékitól . . .
mellyeket paranczolt az mi atya-
inknac hogy azokat megjelentséc
az *ő fainac* . . . az melly fiac
születtetnac . . . beszéllýéc azokat
az *ő fiainac*

LXXVIII. zsolt. 4—6.
(1685—1901. évi kiadások.)

Nem titkoljuk-el azokat azok-
nak *faitól* (később: *fiaiktól*) és
maradékitól . . . mellyeket (?)
parantsolt a' mi atyáinknac hogy
azokat meg jelentsék az *ő fiaik-
nac* . . . a' melly fiak születtet-
nek . . . beszélljék azokat az *ő
fiaiknac*

Az ilyen javítások jelei annak, hogy a XVII. sz. folyamán *uraik*, *vendégeik* (vö. HORGER, Csángó népm. 200, 242), *gyermekaik*, *napjaik* (vö. Vadrózsák 424, 416) stb. alakok már szép számmal voltak a népnelyben.

A *hegyik* (= hegyeik), *gyermekaik*, *napjaik*-féle alakok tehát a XVII. sz. folyamán fejlődhettek ki nyelvünkben. Azelőtt a 3. személyű több birtokos több birtokot a *fioik* ∞ *fiuk*, *uro(u)k*, *gyermek(ő, ü)k* stb. alakok mellett *fiai*, *urai*, *gyermeki* $\succ$ *gyermekei* alakokkal is kifejezték, a mint azt a nyelvtanírók közül MOLNÁR ALBERT is megjegyzi. A *fiaik*, *vendégeik*-féle alakok keletkezésének megindulását pedig a következőképen képzelem: Ha a birtokszó magára áll, s a birtokosjelző valamely más mondatrészben van kifejezve vagy pedig a birtokosjelző az *ő* névmás, akkor itt is eredetileg *fiai*, az *ő fiai* (a. m. 'fiaik') szerkezet az eredeti. Ebben a szerkezetben azonban lassan-lassan kifejiődött annak a szüksége, hogy a birtokos többségét a birtokszón is kifejezzék. Az első alakok tehát ilyenek voltak: *fiaik*, az *ő fiaik* s csak később ezek, valamint más egyezettető analógiák alapján keletkezett, a *németek fiaik*, *magyaroknak királyaik*-féle szerkezet, a mely utóbbi azonban ma sem általános.

SIMONYI tehát tévedett, mikor a „*kőfalaitól* megfosztatott városok“, „az *ü halottait*“ (= halottaikat) stb. szerkezetet „hibásnak“, „szabálytalannak“ nevezte. Valaha *kőfalok*, *halottok* stb.-vel ez a szerkezet volt nyelvünkben az egyedül használatos a 3. sz.-ű több birtokos több birtokra.

Megjegyzem még, hogy ma sok nyelvjárásban a többes 3. személyben a rag *-ik* (*-jik*), a mely azonban túlnyomó részben egy birtokot jelöl. Ez a rag néhol csak magashangú szavakhoz járul, mélyhangúaknál *-ok* a rag (l. TMNy. 716); a nyelvjárások többsége

azonban, a hol e rag használatos, az *-ik* (*-jik*) alakot mind a magas-, mind a mélyhangú szavakban használja (vö. *lovik* 'lovuk', esetleg ?*lovaik*?, *könyvik* 'könyvük', esetleg ?*könyveik*?' stb. l. TMNy. 715, NyF. IV, 4—12, Nyr. XXI. 468, XXVII, 70, 208, 549, MNy. VI, 311, BUDENZ-album 167 stb. stb.). SIMONYI TMNy. 716 azt tartja, hogy ez az *-ik* olyan megőrzött régiség, mint a milyen az *egyik*, *második* stb.-beli *-ik* (l. erről följebb). Csakis nyelvtörténeti okokból a *lovik*, *könyvik* stb.-beli *-ik*-et inkább újabb alakulásnak tartom. Ismeretes, hogy nagyon sok nyelvjárásban a 3. személyű egy birtokos egy birtoknak a magashangúaknál *ē* helyett *-i* a ragja vö. *eszi* 'eszé', *kezi* 'kezé' stb. l. a többek közt NyF. XIII, 41, XVI, 23, XLVIII, 29, LVI, 17, Nyr. XXI, 468 stb. stb. Úgy gondolom, hogy ezekből az alakokból indult ki a népnyelvi *-ik* fejlődése aránylag újabb időben. Ennek az *-ik*-nek a tárgyalása azonban, minthogy elsősorban egy birtokot jelentő rag, tulajdonkép nem tartozik az értekezés keretébe.

*
*
*

Végére értem fejtegetésemnek. Azt igyekeztem bebizonyítani, a mit már a MNy. IX, 302. lapján is állítottam, hogy a magyar *-i* többesképző nem finnugor örökség s nem azonos a finn-lapp *-i*-, *-j*-vel. A magyar *-i* többes képző magyar fejlemény. Ráalkalmazás (adaptatio) útján keletkezett a részelő birtokviszony* olyan szavaiból mint *többi(e)* *egyebi(e)*, *kettei*; ezekben pedig az *-i* (*e*) eredetileg 3. személyű birtokos személyrag. E mennyiséget jelentő kifejezésekből az *-i(e)* a többség képzetét magába szívtá** s mint többes képző aztán analógia útján átterjedt a névszókknak egyes 3. személyére, majd innen az egyes 1. és 2. személyre. Az egyes után jött a többes 1., majd 2. személy, s végül a 3. személy, a hol még ma sem terjedt el az *-i* minden egyes nyelvjárásban. Csak megemlítem, hogy az osztjában a birtok többségét kifejező *-l*, *-t* (l. UGAI 309) Fokos D. szerint eredetileg szintén egyes 3. személyű birtokos személyrag (l. NyK. XL, 403). Végül megjegyzem, hogy az *-i*-ről nyújtott magyarázatommal az egyes alakokat hangtanilag is, alaktanilag is könnyebb megérteni, mint az eddigi magyarázatokkal.

MELICH JÁNOS.

* E viszony eredetéről l. SIMONYI, A jelzők 146, KERTÉSZ, Nyr. XLII, 448.

** Hasonló alakulás történhetnék a mennyiséget jelentő szavak *-n*, illetőleg *-an*, *-en*-jével, a mely pedig eredetileg hely-, illetőleg módhatározói rag; vö. pl. МѢСЯЦ. 182 *sokac* menenec és másutt *sokan* mennének; *többek* és *többen*; *monnók* és *monnón* stb. S mintha ilyen elszólásra elírásra példánk is volna, vö. МѢСЯЦ. 130 Luk. IX, 14 *Vadanae* kedeg monnal ötzer ezer *ferfian* e h. 'férfiak'.